УДК 94(497)»1875/1878»:321.01
https://doi.org/10.18485/ips_vikss.2026.ch8

***Сања Шуљаїић****

*Институт за политичке студије, Београд*

# УТИЦАЈ ИСТОЧНЕ КРИЗЕ НА УСПОСТАВЉАЊЕ МОДЕРНИХ ДРЖАВНИХ ЕНТИТЕТА НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ**

**Сажетак**

У овом научном раду аутор разматра узроке геополитичког преобликовања Југоисточне Европе и успостављања модерних државних ентитета на Балканском полуострву током деветнаестог и почетком двадесетог века. У том смислу аутор разматра растакање традиционалних идентитета који су замењени новим националним идентитетима и државним ентитетима на Балканском полуострву у том периоду, као и узроке таквог процеса. У последњем делу рада аутор разматра геополитичке околности које су условиле стварање модерних држава Црне Горе и Албаније, издвајајући колонијалну идеологију представника модерне Аустроугарске и Италије у односу на тај одређени део Балканског полуострва. Истраживање је усмерено на геополитичку констелацију у времену избијања Балканских ратова, која објашњава узроке и последице растакања српског националног идентитета у току процеса успостављања модерних државних ентитета на Балканском полуострву у периоду Источне кризе.

**Кључне речи**: модерна Србија, модерна Црна Гора, модерна Албанија, Источна криза, Балкански ратови, модерна Италија

Колонизацији Балканског полуострва од стране снага Османског царства у петнаестом веку претходило је стварање геополитичке и геоекономске констелације настале након поделе Старог Римског царства на Западно Римско царство и Источно Римско (Ромејско или Константинопољско) царство. Прво је *Ахенски уговор* из 812. године озваничио политичко раздвајање подручја Далмације између

* Имејл адреса: sanja.suljagic@ips.ac.rs ORCID: 0009-0008-9295-5408. Институт за политичке студије, Београд, Србија.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Велика источна криза и словенски свет: историјски, политиколошки и културолошки аспекти", у организацији Историјског архива „31 јануар", Врање и Института за политичке студије, Београд, финансираног од стране Министарство културе Републике Србије.

Источног римског царства и Каролиншког царства, а затим је *Лотари савезом* из 840. године био потврђен савез Републике Венеције и Каролиншког царства у рату против словенских народа и Источног Римског царства (West-Harling 2020, 98–103; Шуљагић 2012, 158–160). Уз то, Каролинзи су склапањем савеза са Абасидским калифатом на подручју Шпаније омогућили венецијанским и ђеновљанским трговачким компанијама продају Словена, Грка и Татара Каролиншком царству и источним државама, који су им исплаћивани арапским новцем (Barton 2009, 44–47; Ottewill-Soulsby 2019, 213–231; Heck 2006, 179; Heck 2007, 172).

Оваква геоекономска констелација је поновљена приликом помагања Ђеновљана снагама Османског турског царства да освоје Константинопољ 1453. године, након чега су у наредним вековима владавине Османског царства на Балканском полуострву представници Угарског двора и Ватикана помагали латинским трговцима и робовласницима, стационираним у црноморским лукама, да одржавају монопол у европској и азијској трговини са османским Турцима преко реке Дунав и Јадранског мора (Tardy 1978, 38–48; Magoulias 1975, 217). Трговачке односе са Иконијским султанатом успоставили су и представници Француске, те преко Ђеновљана и Хабзбуршка монархија, односно Нови – Стари Рим.[1] Латинске банке и републике су својим моделом утицале на пословање британских и холандских трговачких и робовласничких *Западноиндијске* и *Источноиндијске компаније*, односно на стварање и развој глобалне трговине (Harisse 1888, 4; Noailles 1558; Stošić 2021). Латински трговци су од петнаестог века надаље, када је османски Султан омогућио насељавање Сефарда Јевреја из Шпаније на територију Османског царства, укључујући ту и Балканско полуострво, успоставили трговачку сарадњу и са досељеним Сефардима Јеврејима, будући да су они захваљујући иметку и вештинама које су донели из Шпаније били постављени на важна места у администрацији и трговини Османског царства (Rohan 2015, 88; Kohen 2007, 155; Inalcik 2002, 6–7; Anadolu Agency 2018; Wasserstein 1995, 101). Међу њима се издвојио сефардски трговачки клан Мендес, повезан са витезовима темпларима, који је од шеснаестог века надаље, уз породичне кланове Фугер и Велсер, финансирао папе у Риму, као и краљеве и краљице у Португалу, Шпанији, Енглеској и Фландрији (Bosworth 2007, 207; Leoni 2005; Benveniste 2023; Fugger family

[1] Хабзбуршко царство је имало и назив *Imperium Romanum Sacrum Nations Germanicæ*.

n.d.; Welser family n.d.).

Представници Венеције, Ђенове, Рима, Хабзбуршке монархије, Велике Британије и Холандије су одржавали трговачке и дипломатске контакте не само са представницима Османског царства, него и са представницима турских Огуз династија, владара из Сафавидског царства, Монголског царства, Индије и северноафричких и блискоисточних Мамлук Бахри и Бајбар династија (Behrens-Abouseif 2014; Karim 2023). На тај начин се понављало успостављање геоекономске и геополитичке констелације према којој су некадашњу трговачку везу европског Каролиншког царства и латинских трговачких и робовласничких компанија са арапским династијама, или некадашњу трговачку везу Ђеновљана са Османским царством, заменила и надградила трговачка веза ђеновљанских европских трговаца и политичара са афричким и азијским династијама. Представницима европских трговачких и робовласничких компанија и европским банкарима и политичарима, који су развили трговачку мрежу од Азије, Африке и Константинопоља, до Лондона, због претње приласка њиховог трговачког ривала, Руског царства, Балканском полуострву и источном Медитерану, одговарало је да Османско царство што дуже опстане на Балканском полуострву.

## СТАРИ И НОВИ ДРЖАВНИ ИДЕНТИТЕТИ НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

Пред-османска српска држава Немањића, која је због високог цивилизацијског нивоа и економске моћи била хваљена у делима источноримских историчара, била је породичним, културним и политичким везама повезана са грчким (источноримским) и словенским династијама (Свети Сава у Руском царском летопису 2012, 14–30, 20–21). Пре прозападних лингвистичких и културних реформи руског цара Петра Великог почетком осамнаестог века, и реформи српског краља Милана Обреновића у другој половини деветнаестог века, државе којима су владале ове династије су, од Новгорода на северу до Солуна на југу, делиле не само исту православну хришћанску веру, него и језик, писмо и календар (О писании впредь Генваря с 1 числа 1700 года 1830, 680–681; Стеванчевић 2012, 259–260; Оикономос 1828). Једна од турских порезних књига „дефтера" из некадашње Старе Србије открива да је након доласка припадника Османског царства 1455. године на подручје данашњег Косова и Метохије, на тој територији живело око 98 % српског становништва (*Defter-i mufassal-i vilayet -i Vlk*, sene 859, 1455; Гаћиновић 2019, 331, 333). Упркос нападима сна-

га Османског царства на подручје данашње Црне Горе, за Србе из тог подручја су светски историчари писали да су били „остатак царства цара Душана Немањића“ и да су својом храброшћу у одбрани своје земље од снага Османског царства „превазишли Спартанце“ (Fox 1915). Срби су дизали устанке током владавине османске власти и на другим подручјима Балканског полуострва, али тек је након склапања *Карловачкоī сп̄оразума* 1699. године посредством великих политичких сила било озваничено слабљење моћи Османског царства на Балканском полуострву. Након што су трупе Османског царства изгубиле рат против Руса 1774. године, опстанак Османског царства је постао неизвестан на Балканском полуострву и та година се обично сматра за почетак разрешавања „Источног питања“ – питања опстанка Османског царства на Балканском полуострву.

„Источно питање“ појавило се у временском складу са агендом „прохода на Исток“ („drag nacht Osten”) Немачке, Аустрије, а затим и Аустроугарске, умногоме заснованом на плану германског историчара Августа фон Шлецера из осамнаестог века о „проширењу Аустрије до Црног мора и устоличавању Беча за средиште словенских студија“ (Sotirovic 2007, 9). Аустријски војсковођа Јозеф Радецки, који је 1810. године тврдио да је река Дунав била „жила куцавица Аустријске монархије“, заступао је идеју савеза Аустрије и Француске „у сврху стављања подручја Балканског полуострва под контролу те две државе“ (Поповић 1940, 54–57). Идеја аустријско-француског савеза објашњава узроке склапања *Пожунскоī* (1805) и *Тилзит̄скоī сп̄оразума* (1807), након којих су се руске војне снаге повукле из Јадранског мора и уступиле своје место француским војним трупама на том подручју (Šarkić 2015, 418). Након тога следеће деценије деветнаестог века карактерише подређеност руских министара спољних послова Карла Неселрода и Александра Горчакова европским геополитичким интересима у решавању „Источног питања“ на Балканском полуострву –министра Карла Неселрода спољним плановима Аустрије и Велике Британије и министра Александра Горчакова спољним плановима Немачке, односно канцелара Ото фон Бизмарка (Ingle 1976, 27, 40–41; Wallace 1911). Таква подређеност руске спољне политике европским политичким интересима је омогућило стварање модерне државе Грчке, али не као дела ранијег пред-османског православног хришћанског источног Римског царства, него као нео-античке верзије „хеленско-баварске државе све до Егејског мора“, према плану германског филолога и педагога Вилијама Тирша, како она не би „са њеном важном позицијом

у источном Медитеранском мору“ постала „штићеник Русије“ (Milich 2000, 32–33; Vidmar 2009, 305; Tsoucalas 1996). Због такве широко конципиране геополитике стварања једне нове модерне грчке државе, у таквој новој грчкој држави је био забележен прогон и промена културног идентитета словенског становништва из Солунске регије и Егејске Македоније у првој половини деветнаестог века, који је био забележен и крајем деветнаестог века и средином двадесетог века (Petroff 1995, 180; Ђурић и Мијовић 1993, 63; Време 1925, 1; Michailidis 1996, 329–343). Таква нова хеленско-баварска држава потенцирала је идеју „Велике Грчке“, која је, према речима премијера Грчке Јоаниса Колетиса 1844. године, значила „прочишћење језика становништва Грчке и одбацивање традиције Источног римског царства, русофилије и балканске православне словенске браће” (Gounaris 2021, 245). У давању финансијског зајма за стварање једне такве нове грчке државе са баварским племићем Ото фон Вителсбахом као краљем на челу учествовао је финансијски клан Ротшилд, чији је члан Нејтан Ротшилд учествовао у пословима британске трговачке *Левант* компаније у источном Медитерану, повезане са британским дипломатом у Србији Дејвидом Уркартом и британским конзуларним представницима у Османском царству (Schönhärl 2019, 6–12; Beaudry and Beaudry 1997, 37–38; Wood 1964, 195; Prousis 2008). Британски конзуларни представници, као чланови дипломатске мреже британског премијера Џона Палмерстона, имали су задатак да „у склопу решавања „источног питања” Русију одврате од позиционирања на Босфору, а Француску од позиционирања на реци Нил у Египту“ (Chisholm 1911, 647).

Члан шире мреже запосленика премијера Џона Палмерстона британски дипломата Дејвид Уркарт, након убиства вође српских устаника против османске власти Карађорђа Петровића, успео је да са новопостављеним кнезом Милошем Обреновићем уведе Србију у европску политичку сферу, након што је кнез Милош тадашњем турском Султану и британском дипломати Дејвиду Уркарту обећао одвајање Србије под његовим водством од Русије (Батаковић 1994, 157–183; Радосављевић 2016, 159). Културолошку основу за такав геополитички и геоекономски процес одвајања Србије од њеног дотадашњег традиционалног савезника Русије, дао је Бечки двор. Представник Бечког двора Јернеј Копитар је ангажовао филолога Вука Караџића[2] да изврши реформу староцрквене словенске азбуке, како

[2] Реформатор српског језика и писма Вук Караџић уједно је био и заступник интереса једне компаније из Велса у Великој Британији да добије концесију за рудник

би је приближио латиничном писму у сврху „уједињења словенских држава у Хабзбуршкој монархији без утицаја Турске и Русије“ (Батаковић 1994, 157–183; Ивић 1926, 262–263; Vidmar 2009, 237, 270, 275). Усвајање таквог новог поједностављеног ћириличног писма у Србији је направило основу за стварање будуће југословенске државе, тако да је покровитељ *Југославенске академије знаности и умјетности* у Загребу, римокатолички бискуп и капелан Бечког двора Јосеф Штросмајер, од 1860-их година надаље радио на пројекту стварања једне федералне југословенске државе на темељима Аустроугарске монархије, за коју је било замишљено да обухвата дотадашњи словенски део Аустроугарске монархије, уз придодате државе Србију и Црну Гору (Šidak 1973, 55).

С друге стране, након победе удружених европских и османско-турских снага над руским снагама у Кримском рату 1853-1856. године, и након Паришке конференције из 1858. године, утицај Русије на Балканском полуострву је ослабио. Због жеље европских и британских политичара и економиста да се Русија удаљи од Босфора, Балканског полуострва и Блиског истока, иницира је процес стварања модерне нео-латинске државе Румуније (Milich 2000, 33). Упркос снажном отпору локалног становништва некадашњих словенских кнежевина Молдавије и Влашке таквом политичком плану, након убиства њиховог митрополита Истатија, премијера Барбуа Катарџија и осталих политичких убистава и устанака, основана је модерна држава Румунија под влашћу пруске Хохенцолерн-Зигмариген династије „у сврху спречавања обнове Византинско-хеленског царства“ (Гросул 2014, 166–175; Miller 2013, 320–331).

Међународну политичку агенду стварања таквих модерних балканских држава, и касније још и нових балканских држава, са владарима или пропонентима европских и британских династија на њиховом челу, политиколог и политичар Строб Талбог дефинисао је као „псеудо-државе са дугом традицијом дезинтеграције Балканског полуострва“ (Talbott 2009, 320).

Након стварања модерне државе Румуније, на видело је изашла агенда аустријских и аустроугарских министара спољних послова и генерала Агенора Голуховског, Џула Андрашија и Фридриха Бека да раде на стварању нових модерних балканских држава – „слабе Србије, мале Црне Горе, Македоније, Бугарске и Албаније“ (Бакић 2017, 137). У таквој „аустроугарској сфери утицаја“ за државу Албанију је

бакра у Србији (Карличић 2021, 62).

било планирано да служи као „брана Русији да преко Србије, Бугарске или Црне Горе има утицај на Балканском полуострву“ (Hrabak 1979, 167–168; Толева 2012, 2, 28).

У аустроугарски план стварања државе Албаније, као бране Русији да преко Србије, Бугарске или Црне Горе има утицај на Балканском полуострву, уклапао се план западних влада пред одржавање Берлинског конгреса 1878. године, да се „спречи обнова српског и бугарског средњовековног царства“ (Schem 1878). Остварење таквог плана помогао је британски дипломата, политичар и правник Едмунд Хорнби, који је у његовом *Нацрту модерне Буīарске* испланирао стварање модерне државе Бугарске као државе са „космополитском управом и постављеним Бугарима на ниже послове администрације“, која би „имала баријере у односу према својим суседним државама“ и „у Црном мору активно остваривала трговачку размену са Великом Британијом“ (Шуљагић 2024, 95–96).

Након устоличавања члана Сакс-Кобург-Гота династије као огранка Велф-Хановер династије за краља модерне Бугарске, чланови европске Велф-Хановер династије и њених баварско-пруских династија-огранака преузели су владавину над државама балканско-црноморског подручја, односно преузели су владавину територијом која се подударала са територијом некадашњег балканско-црноморског царства цара Стефана Душана Немањића из династије Немањића у четрнаестом веку. Стварање таквих нових модерних балканско-црноморских држава, са измењеним дотадашњим традиционалним идентитетима становништва у њима, дало је основу за остварење плана историчара Августа фон Шлецера да се Аустрија прошири до Црног мора, као и плана германског филолога и педагога Вилијама Тирша да се германска држава прошири до Егејског мора и плана географа Фридриха Нојмана и осталих средњоевропских историчара и географа да се германска држава прошири на југ и исток. Руско министарство спољних послова, често са запосленим чиновницима фанариотског порекла у њему, и са министром Карлом Неселродом који чак није знао течно да говори руски језик, и са руским дипломатама који су били пријатељи канцелара Ото фон Бизмарка, било је подређено одлукама европских политичара. Такве чињенице објашњавају због чега су се, према тајној *Будимūешūанској конвенцији* из 1877. године, руске дипломате Александар Горчаков и Евгеније Новиков сложили са европским дипломатама да не сме да се дозволи стварање једне јаке словенске државе на Балканском полуострву у случају распада Осман-

ског царства. Тако је под изговором да би једна таква јака словенска држава након распада Османског царства угрозила „равнотежу сила у Европи", био настављен процес стварања малих суверених држава на Балканском полуострву (Wallace 1911, 246–247).[3] Подређеност руске дипломатије политичким интересима Европе на Балканском полуострву испољила се такође и приликом склапања *Санстефанског сporазума* и Берлинског конгреса 1878. године, што је изазвало протесте руске јавности због подређене политике тадашњег министра спољних послова Александра Горчакова европским политичким интересима (Ingle 1976, 50–51; Kellogg 1995, 146).

Одлуком Берлинског конгреса из 1878. године да се створи независна држава Црна Гора и да војне снаге Хабзбуршке монархије и Османског турског царства направе заједнички коридор на територији санџака Рашке у Србији и Црној Гори, Србији је био запречен прилаз Јадранском мору (Kostić 1940, 93–94). Тако је, за разлику од предосманске државе цара Стефана Душана Немањића која је излазила на Јадранско, Јонско, Егејско и Црно море и реку Дунав, модерној држави Србији био запречен или ометен приступ реци Дунав, Јадранском, Егејском и Црном мору. Србија, као држава са потенцијалом окупљања суседних словенских држава у једну заједницу, у случају да је излазила на Јадранско море, могла је да постане озбиљан трговачки ривал европским колонијалним силама на Балканском полуострву. Због аустроугарских, германских и претензија осталих европских држава на трговину на реци Дунав и Егејском мору, због присуства аустроугарских и османских војних снага у Рашки и због захтева британског политичара Едмунда Хорнбија да Бугарска успостави „баријере" у својим односима са својим суседним државама, Србија је била сведена на један одређени део Балканског полуострва, без могућности повезивања са својим ранијим геополитичким савезницима (Милојевић 1872, 119; Hornby 1878). У ометању и запречавању приступа Србије Јадранском и Јонском мору такође је, након Берлинског конгреса из 1878. године, улогу имало и стварање две модерне државе Црне Горе и Албаније.

[3] У том смислу карактеристично је мишљење италијанских новинара, који су боравили у модерној Црној Гори под владавином династије Петровића пред почетак Балканских ратова 1912-1913. године, да је у том периоду Италија подржала независност државе Албаније због страха да ће да ће на Јадранску обалу Балканског полуострва да изађе једна нова јака словенска држава која је могла да угрози интересе Италије у погледу њеног стављања Далмације под контролу Италије (Popović 2015, 229–230).

## СТВАРАЊЕ МОДЕРНЕ ЦРНЕ ГОРЕ, АЛБАНИЈЕ И БАЛКАНСКИ РАТОВИ

Подручје данашње Албаније било је предмет интереса Републике Венеције све до 1797. године, када је *Сйоразумом Камйо Формио* („Campo Formio") предато на управу Хабзбуршкој монархији. Интереси Републике Венеције и Хабзбуршке монархије су се сукобљавали и приликом стварања модерних држава Црне Горе и Албаније.

За Бечки двор стварање државе Албаније је било од велике важности, због страха бечких политичара да ће устанак Грка на острву Криту да убрза решавање „Источног питања", односно да ће тај устанак да убрза повлачење Османског царства на Балканског полуострва. Аустроугарски стратези су због тога 1896. године донели одлуку да од дотадашњих разједињених шиптарских племена направе државу Албанију и почели су да припремају стандардизацију њиховог писма и писање албанске историографије на Балканском полуострву (Толева 2012, 28; Pearson 2006; Heaton-Armstrong 2005).

Тако је у периоду владавине династије Петровића у модерној црногорској држави у другој половини деветнаестог века, и на прелазу из деветнаестог у двадесети век, до изражаја дошла чињеница да су представници Аустроугарске и Италије подједнако учествовали у стварању модерних држава Црне Горе и Албаније и надметали се око трговачког примата у тим државама.

Крајем 1896. године у Бечу министри Аустроугарске, на челу са Агенором Голуховским и Венијамином Калајем, творцем тезе о Србима као неаутохтоном народу на Балканском полуострву, одржали су три саветовања о „интервенцији Аустроугарске у Албанији", дефинишући циљеве деловања спољне политике Аустроугарске према Албанцима и анализирајући методе решавања проблема који су постојали у албанском етносу (Толева 2016, 59). Они су донели одлуку да се успостави аутономна кнежевина Албанија, ради заустављања италијанског продора на источне обале Јадранског мора и Средоземље, као и ради заустављања продора балканских држава, а преко њих и руског утицаја, на зацртане албанске територије. Будући да је тадашњи министар финансија Венијамин Калај закључио да Албанци нису били нација, аустроугарски министри су закључили да је интерес Аустроугарске монархије било стварање албанске нације (Толева 2016, 59–64). Такође је на том састанку Агенор Голуховски закључио да „неће никад дозволити стварање велике Србије или велике Црне Горе", да „Цариград није смео да припадне Русији", и да је требало да се Турска,

„што је могуће спорије“, замени новим аутономним државама - „великом Грчком, великом Румунијом, великом Бугарском, слабом Србијом, малом Црном Гором и слободном Албанијом“ (Ђоровић 1933, 36).

Проучавање процеса стварања модерне Црне Горе је увелико занемарено у српској историографији, и углавном се односи на улогу Аустроугарске и Немачке у стварању Црне Горе након Берлинског конгреса 1878. године. Међутим, у изучавању стварања модерне државе Црне Горе под династијом Петровића, увелико је занемарена улога везивања династије Петровића за италијанску династију Савоја, која је касније у двадесетом веку владала Независном државом Хрватском. У том смислу у српској историографији је такође занемарено и проучавање утицаја експанзије италијанске политике и привреде на Балканско полуострво. Та експанзија је извршена помоћу везивања политике и економије Петровићеве Црне Горе за Италију на преласку из деветнаестог у двадесети век, што је последично утицало на судбину српског народа и свих осталих народа на Балканском полуострву у двадесетом веку. У том контексту, утицајни чланови Италијанског географског друштва и италијанска штампа су пред почетак Балканских ратова 1912-1913. године тврдили да је модерна Црна Гора у том периоду била „средиште балканске политике“ и „врата Балкана“ за Италију, до те мере да су тврдили да је Црна Гора са Албанијом била “простор од животне важности, историјски и географски предодређена за италијанско економско и политичко присуство на том простору“ (Popović 2015, 179–180, 221).

Чланови династије Петровића су дошли на власт на подручју данашње Црне Горе у веома турбулентним геополитичким околностима у том делу Балканског полуострва. Након Велике сеобе Срба са подручја Косова и Метохије у Аустрију 1690. године, Млечани су контролисали Цетиње у данашњој Црној Гори, а у Пећку Патријаршију је Османска Порта послала фанариоте Грка Калиника и његове колеге да замене дотадашње српско свештенство. У таквим околностима, након смрти српских владика Висариона Бориловића Бајице и Саватија-Саве Калуђеровића, за владику српске православне Цетињске митрополије 1697. године на Црногорском збору био је изабран Данило Шћепчевић из Његуша. Његови потомци ће припадати династији Петровића која је, кроз процес транзиције дотадашњег теократског облика владавине у том делу Балканског полуострва у модерну црногорску државу након Берлинског конгреса 1878. године, заснова-

ла црногорску државу и црногорску нацију на подручју некадашњих српских земаља Дукље и Зете.[4]

Већ у доба кнежевства Црне Горе под владавином Данила Првог Петровића Његоша примећивало се преобраћење дотадашњег традиционалног друштва српских „Брђана" у Црној Гори. Примећивао се утицај „српског круга из града Трста", односно италијанских манира и обичаја у политичким и дипломатским пословима владара Данила. У томе је велику улогу, за разлику од дотадашње улоге жене у патријархалним друштвима, имала кнежева супруга Даринка пореклом из града Трста, која је активно суделовала у политичким и дипломатским пословима њеног супруга (Вујовић 1968, 142). О агенди практичног преобраћења српског идентитета становништва тог подручја и стварања засебне црногорске нације сведочио је и пример владара Петра Петровића Његоша. Он је 6. маја 1839. године продао Аустријанцима манастир Подмаину и манастир Стањевић, којега је дао саградити војвода цара Душана Немањића Никола Стањевић 1337. године. У уговору са Аустријанцима Петар Петровић Његош се том приликом потписао као главар „нације Црногорске", а 1840. године је он као владика црногорски становницима Црне Горе издавао црногорске пасоше („црногорски паспорт") (Kapisoda 1998, 389, 392). Политичке реформе Данила Првог Петровића Његоша отвориле су пут деловању унијатске мисије Ватикана према православним словенским народима на подручју тадашње Црне Горе и на Балканском полуострву под водством римокатоличког бискупа Јозефа Георга Штросмајера. Бискуп Јозеф Штросмајер и мисионар Ђезаре Тондини (*Cesare Tondini de Quarenghi*) су успоставили пријатељске односе са црногорским кнезом Николом Првим Петровићем и затим 1866. године успоставили Конкордат између Црне Горе и Ватикана. Уследило је превођење и адаптација драме *Балканска царица*[5] кнеза Николе Првог Петровића у Италији,[6] а затим и удаја Николине кћерке

[4] У венецијанским изворима Срби из данашње Црне Горе су били називани Србима Дукљанима" („Serblos Diocleates") (Coleto 1819, 43).

[5] Иако се у једном њеном делу говори о Милошу Обилићу и бој на Косову пољу и о Црној Гори као бановини која је део Србије, карактеристично је да се у драми *Балканска царица* као национална одредница спомињу Црногорци, а не Срби („Балканска царица" 1886, 1, 106).

[6] С одобрењем кнеза Николе композитор Дионизије де Сарно Сан Ђорђо, који је тада живео у Котору као „аустроугарској царској тврђави према Црној Гори", написао је 1891. године на основу драме *Балканска царица* оперу у три чина (Antović 2007, 291–294).

Јелене за италијанског престолонаследника Виторија Емануела (Zoller 1978, 178; Килибарда 1990,103; Nikčević 2009). Мисија бискупа Штросмајера је довођењем италијанског мисионара Ћезареа Тондинија и отварањем мисијских постаја Римокатоличке цркве у унутрашњости Србије током 1880.-их година ударила темеље правном озваничавању положаја Римокатоличке цркве такође и у православној држави Србији (Slišković 2005, 211–212). Бискуп Штросмајер се надао склапању конкордата и са Србијом, као и томе да ће преко Црне Горе као посредника, као једине православне државе која је до тада склопила конкордат са Ватиканом, да успостави контакт са руским царом у вези са склапањем конкордата (Slišković 2005, 214). Римокатолички бискуп Штросмајер је унијатски пројекат склапања конкордата између Руског царства и Ватикана објашњавао „мисијом Словена као изабраног народа да оствари идеал еуропске кршћанске обитељи са Аустријским царством у њеном средишту, јер је царство аустријско било на неки начин Европа у маленом" (Slišković 2005, 210–212).[7] Таква унијатска мисија Ватикана је била у временском садејству са одлуком Берлинског конгреса их 1878. године да се успостави модерна држава Црна Гора и да се на територији тадашњег Новопазарског санџака споје аустроугарске и османске војне трупе у сврху онемогућавања држави Србији да има излазак на Јадранско море (Scheer 2013; Rastović 2012, 163–164).

Иако су под претњом војне окупације српски политичари морали да потпишу *Тајну конвенцију* 1881. године, којом је Србија требало да постане држава-сателит Аустроугарске монархије, анексија подручја данашње Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. године озваничила је погоршање у односима Краљевине Србије и Аустроугарске (Stoke 1990, 191–192; Montagnoli 2019, 250). У периоду пред избијање Балканских ратова испоставило се да је Србија као држава била сметња Аустроугарској и због амбиција Аустроугарске да заузме Солунски залив (Митровић 2011).

С друге стране, удаја кћерке књаза Николе Петровића Јелене за будућег италијанског краља Витора Емануела донела је велику финансијску добит италијанској привреди у трговини у искоришћавању природних ресурса модерне црногорске, а касније и албанске државе. Након што је црногорска влада расписала конкурс за изградњу пруге

[7] У свом *Меморандуму Руској влади*, бискуп Штросмајер је замислио да „славно руско царство ослободи Европу од Турске и омогући да се у Аја Софији поново обављају свети обреди кршћанских тајни". (Slišković 2005, 215).

Никшић – Бар 1901. године, представници европских држава Аустроугарске, Италије и Француске, али и Србије, Турске и Русије, били су заинтересовани да изграде железничку пругу кроз Црну Гору. Било је предвиђено да та железничка пруга повезује Јадранско море са реком Дунав и остатком Балканског полуострва, као и са Османским царством, због могућности изградње железнице преко Скадарског језера све до турске (албанске) границе. У склопу решавања „Источног питања" Османском царству је одговарало повезивање луке Варна на Црном мору са луком Медова на Јадранском мору, док је са друге стране аустроугарски намесник у Босни и Херцеговини Венијамин Калај најављивао Аустроугарској и Немачкој „изградњу железнице од Сарајева до Митровице у сврху отварања пута од Балтичког мора до Егејског мора и од Берлина и Беча до Солуна". С друге стране Италија је желела да преко железнице озваничи своје присуство у луци Валона и да такође трговачки обухвати и подручје данашње Северне Македоније (Burzanović 2011). Упркос јакој конкуренцији из тих држава, пријатељ италијанског краља Виторија Емануела и црногорског књаза Николе Петровића, италијански пословни човек Ђузепе Волпи ди Мисурата, масон, касније у двадесетом веку гувернер Либије, један од финансијера Балканских ратова и Бољшевичке револуције у Русији, конзул краљевине Југославије у Венецији,[8] министар финансија у фашистичкој влади Италије, почасни витез Великог крста Велике Британије,[9] председник економске комисије Италије и Независне државе Хрватске и покровитељ међународног филмског фестивала у Венецији, добио је дозволу да изгради луку Бар и железницу од Бара до Скадарског језера (Segreto 2020, 932; Burzanović 2011; Sarazani 1972; LaRouche Jr. 2023, 30–32; Adriano and Cingolani 2018, 16, 86). У ту сврху Ђузепе Волпи је 1905. године у Венецији основао из акционарског удружења Италијанско-црногорског синдиката „Друштво Бар" ("Compania di Antivari"), чији су чланови били потомци венецијан-

[8] Ђузепе Волпију је ту улогу доделио министар Краљевине Србије у Риму Миленко Веснић (Rudi 2018, 142).

[9] Будући да су британски политичари сматрали „Немачку непријатељем у Европи", а Русију „непријатељем у Азији", односно ривалом за њихове економске интересе у Азији, поготово у Индији, покренули су такозвану политичку „Велику игру", која је укључивала подстицање њихових агената у Италији (Венецији) и у исламским државама против Руског царства. (Fromkin 1989, 27, 98). Када су бољшевици срушили Руско царство, присуство руске економије у Персији је било поништено, а Британци су успоставили контролу над нафтом и осталим ресурсима у Персији (Fischer 1926, 218).

ских племићких породица и били су спремни да преузму некадашњу економску моћ Венеције у Јадранском и Јонском мору. Видевши њихов понуђени пројекат *Уīовора изīрадње железнице*, који је предвиђао потпуно искоришћавање природних ресурса Црне Горе, тадашњи црногорски и званично уздржани руски представници упоредили су тај уговор са пројектима империјалистичких сила на Далеком истоку или у Африци (Бјаџини 1983, 35; Burzanović 2011). Истовремено уз успостављање политичке и економске контроле над модерном Црном Гором, а касније и над Албанијом, Ђузепе Волпи је, закључивши након Италијанско-турског рата мировни споразум са представницима Османског царства 1912. године у освит ратова балканских држава против Османског царства, обавезао се тајном одредбом мировног уговора са представницима Османског царства да ће им помагати да одрже *status quo* Османског царства на Балканском полуострву и у Медитерану (Videnović 2023, 119, 125). Захваљујући својим економским пословима и агентима у Османском царству, пре свега Александру Парвусу, Бернарду Ногари и Емануелу Карасију, Ђузепе Волпи је контролисао и финансирао политику Османског царства и Балканске ратове, а касније и најважније догађаје на Балканском полуострву и у свету у првој половини двадесетог века (LaRouche Jr. 2023, 31; Öztan 2024, 322–324).

Пријатељство књаза Николе Петровића и Данила Петровића са члановима италијанске краљевске Савоја династије и са индустријалцем Ђузепеом Волпијем је објашњиво, ако се прочитају извештаји италијанских путописаца и новинара у Црној Гори у периоду пре и за време Балканских ратова 1912-1913. године. Они су у осврту на период владавине династије Петровић Његош и на проглашавање књаза Николе Петровића краљем, упоређивали чланове династије Петровић Његош са италијанским принчевима и краљевима, истичући партије тениса, балове и излете које су организовали Петровићи приликом посета делегација из Италије Црној Гори. Италијански путописци и новинари су такође истицали наклоност Црногораца према „супериорној италијанској култури", школовање књаза Николе у Трсту, слање црногорских младића на војну обуку у Италију и познавање италијанског језика од стране многих људи у тадашњој Црној Гори (Popović 2015, 140, 162). Такође, удаје кћерки књаза Николе Петровића за италијанског престолонаследника, и за руске кнезове који су били блиски рођаци руског цара, служиле су, како су приметили новинари, склапању једног потенцијалног словенско-латинског савеза у двадесетом

веку, који је могао да буде усмерен против „заједничких непријатеља“ Немаца и Аустријанаца (Popović 2015, 211). Истовремено, удаје кћерки књаза Николе за чланове италијанске и руске елите уклапале су се у план римокатоличког бискупа и посредника у склапању конкордата између Црне Горе и Ватикана Јозефа Штросмајера, да Ватикан преко Црне Горе као словенске православне државе добије лакши приступ православном Руском царству (Slišković 2005, 214).

Неколико дана пред избијање Првог балканског рата, у немачкој и аустроугарској штампи, отворено наклоњеној политици Османског царства, у једном фељтону из новина *Ноје Фраје Преса* термин „Старо Источно питање“ (*alte Orientfrage*) био је замењен термином „Балканско питање“, будући да се сматрало да се ближио крај међународног система заснованог на одлукама Берлинског конгреса који је претходних тридесет година одређивао спољну политику у Европи (Шер 2013, 278–282). Немачки и аустроугарски новинари су тврдили да догађаји на Балкану „утичу на животну снагу Аустроугарске“ (Шер 2013, 283). Такође, италијански новинари су, приликом свог боравка на Цетињу у време Балканских ратова, приметили и промену идентитета некад славног војничког народа „српских Брђана“. Уз коментаре су да су ратне теме на Цетињу заменили разговори о моди и кретању дама по европским градовима, као и елегантно јахање коња по околини Цетиња, као у случају принцеза Ксеније и Вјере, тенис, вожња на котураљкама, филмови и позоришне представе, истицали су да је то било у великом контрасту у односу на извештаје са бојних поља у околини Скадра. који су говорили о неорганизованости црногорских власти и међународног Црвеног крста по питању бриге о рањеним војницима, њиховог транспорта и лошег стања у тадашњим црногорским болницама (Popović 2015, 232–235). Италијански новинари су посебно критиковали краља Николу Првог Петровића који је док се војска црногорске државе борила на бојном пољу против снага Османског царства, према њиховим речима, уместо да лично предводи војску своје државе, седио у својој вили у Подгорици и приређивао гозбе за дипломатске представнике балканских држава-савезница, чекајући вести о опсади Скадра (Popović 2015, 236).

Иако су Србија и њене државе савезнице однели победу против Османског царства у Балканским ратовима и иако су представници Османског царства морали да предају своје територије западно од обала Егејског и Црног мора, као и острва у Егејском мору, успостављањем мира према *Лондонском мировном уговору* од 30. маја 1913.

године управљале су Велика Британија, Аустроугарска, Француска, Немачка и Италија. Уследило је одузимање Скадра победничкој војсци Србије и Црне Горе, што је било у складу са планом аустријског министра спољних послова Агенора Голуховског о стварању „слабе Србије, мале Црне Горе и слободне Албаније". То је такође било и у складу са предлогом британског дипломате Едварда Греја да се српска војска повуче са територије данашње државе Албаније „због намере Запада да спречи да се створи једна већа јужнословенска држава на Балканском полуострву у том периоду", са чиме се сложио и руски дипломата Сергеј Сазонов (Kondis 1989, 342; Rastović 2012, 16, 163–164). За Србију је губљење Скадра био велики ударац, будући да су од петог века надаље у том граду столовали српски краљеви из династије Свлевладовића-Дрвенаровића и да су у његовој околини били сахрањивани српски краљеви Стефан Михајло, његов син Петар Константин Бодин, свети краљ Јован Владимир и Добросав (Радуловић 1939, 4; Кунчер 2009, 160–181; Качић-Миошић 1864; Раич 1794; Арсеновић 2008, 373; Милојевић 1872, 63). Историчар Владан Ђорђевић је 1913. године приметио да, иако је „Источно питање" било коначно решено Балканским ратовима, намерно је било остављено „Косовско питање" као „Источно потпитање", "како би велике силе имале разлог да се због нерешених националних односа на Балкану враћају на то подручје као колонизатори и цивилизатори" (Драшковић 2025, 8).

За првог западног краља новостворене државе Албаније био је 1914. године постављен пруски официр Вилхелм од Вида (Princ Wilhelm zu Wied), пореклом из пруске и холандске династије (Pearson 2006; Heaton-Armstrong 2005). Међутим, у децембру 1914. године, све до јесени 1916. године, војне снаге Краљевине Италије су се борile за освајање Албаније (Thomas 2001, 17). Проглашењем краљем Албаније краља Виторија Емануела Трећег, супруга кћерке Јелене црногорског краља Николе Првог Петровића, грбу и застави нове државе Албаније била је придодата традиционална хералдика италијанске династије Савоја. Уједно је Италији била осигурана геополитичка контрола над Јадранским морем, а италијанска нафтна компанија Agip је добила прилику да располаже нафтним ресурсима Албаније (Montagnoli 2019, 123; Pearson 2006, 433; Palliser 1870, 230–231).

Већ крајем Првог светског рата, италијански генерал Пјетро Бадољо је из Трста добио „план за акцију међу Југословенима", у којем се потенцирало снажно антисрпско деловање у Хрватској, Словенији, Босни, Црној Гори и Македонији и предлагала употреба „ширења

пропаганде да се иницирају сепаратистичке тенденције међу локалним становништвом тих крајева" (Caccamo 2000, 160). Приликом успостављања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, на Мировној конференцији у Паризу 1919. године, српски политичар Никола Пашић се залагао да Србија финансира неке од тадашњих водећих албанских политичара, са објашњењем да се надао да ће Србија да успостави економско-царинску унију са Албанијом, односно да ће се сарадњом српске са албанском владом изградити железничка пруга Дунав – Јадран (Казимировић 2019, 585). Испоставило се да мотив за такве планове Николе Пашића није била економска корист становништва Балканског полуострва, него његово лично присвајање удела у деоницама рудника у Србији и присвајање права њему и његовом сину Радомиру Пашићу на давање концесија на руднике странцима, што је подржала и југословенска династије Карађорђевића (Tašković 2016; Драгнић 1994; Богојевић 2024). Такву политичку номенклатуру Краљевине Југославије подривала је Комунистичка светска интернационала, која се од 1919. године залагала за разградњу и федерализацију југословенске државе, са правом на самоопредељење не само народа, него и националних мањина у тој држави (Драшковић 2025, 8).

Југословенски владар Александар Карађорђевић је предлагао пакт са Италијом и Француском око контроле над државом Албанијом, но власти тадашње Италије су се супротставиле том предлогу због колонијалног опредељења државе Италије на Балканском полуострву и у Африци, са посебним фокусом на подручје реке Дунав и на нафтне ресурсе Блиског истока (Caroccі 1969, 39, 79). У новембру 1926. године *Сporазумом у Тирани* Албанија је била претворена у протекторат Италије (Pearson 2006, 378–379). То је било представљено као „трн у телу југословенске државе" и тадашњи италијански премијер Бенито Мусолини је преговорима са мађарским властима око економског управљања реком Дунав намеравао да са Мађарима на северу „створи још један мостобран, заједно са Албанијом, који би држао југословенску државу под константним притиском" (Caroccі 1969, 39, 79). Италијански министар спољних послова у фашистичкој влади Бенита Мусолинија Галеацо Чиано је тврдио да Италијани морају да развију дубок интерес за подручје Косова и Метохије, на којем се „Албанци, који држе Србе у страху, спремају за присаједињење са њиховом матичном државом, што би помогло да се на Балканском полуострву одржавају иредентистички проблеми и да Албанци држе нож за леђи-

ма Југославије“ (Zolo 2002, 24). Оваква геополитичка агенда спољне политике Италије према подручју данашње Црне Горе, Србије и Албаније, доказује тезу историчара Владана Ђорђевића да је „Косовско питање“ као „Источно потпитање“ намерно било остављено нерешено у интересу будућих колонијалних агенди великих сила према том подручју (Драшковић 2025, 8). Та агенда је доказивала такође и тезу политичара и политиколога Строба Талбота да је стварање псеудодржава проузроковало „дугу традицију дезинтеграције Балканског полуострва“ (Talbott 2009, 320). Сходно томе, аналитичко-синтетичка метода у изучавању периода успостављања модерних државних ентитета на Балканском полуострву у времену Источне кризе доказује да је такав процес стварања геополитичке констелације на Балканском полуострву био направљен под утицајем колонијалних агенди и да је тако успостављена геополитичка констелација била основа за креирање међудржавних и међунационалних сукоба дугог трајања на Балканском полуострву касније у двадесетом и двадесет и првом веку.

## ЗАКЉУЧАК

Приликом сагледавања утицаја Источне кризе на успостављање модерних државних ентитета на Балканском полуострву може да се закључи да је успостављање тих модерних државних ентитета током деветнаестог и двадесетог века извршено под утицајем европске Велф-Хановер династије и њених баварско-пруских династија-огранака и финансијских кланова, као и италијанске политичке, пословне, војне и интелектуалне номенклатуре. Чланови ових државних и корпоративних ентитета су током тог периода стварања модерних државних балканских ентитета ефективно преузели под своју власт територију некадашњег балканско-црноморског царства цара Стефана Душана Немањића из династије Немањића у четрнаестом веку. Уједно, успостављањем такве нове геополитичке констелације на балканско-црноморском подручју током слабљења османске власти и повлачења њихових војних снага са Балканског полуострва, чланови ових европских политичких, интелектуалних, војних и економских елита су спречили обнову пред-османских православних хришћанских држава на балканско-црноморском подручју.

Како су показали примери разлога и нацрта успостављања модерне бугарске, црногорске или албанске државе, функционисање модерних државних ентитета или „псеудодржавних идентитета“ на Балканском полуострву, како је то дефинисао политиколог Строб

Талбот, било је успостављено и усмерено ка евентуалној дезинтеграцији Балканског полуострва. Уједно је формирање проевропских балканских модерних државних ентитета, као што су биле модерне државе Црна Гора, Румунија, Бугарска и Албанија, утицало на дезинтегративну судбину модерне државе Србије. Та држава је била географски, идентитетски и геополитички лимитиране при самом њеном успостављању, а касније и током двадесетог века била је трансформисана у Краљевину Југославију, а потом у Социјалистичку Федеративну Републику Југославију и њене државе наследнице у двадесетом и двадесет и првом веку.

## РЕФЕРЕНЦЕ


Adriano, Pino, and Giorgio Cingolani. 2018. *Nationalism and Terror: Ante Pavelić and Ustasha Terrorism from Fascism to the Cold War*. Budapest: Central European University Press.

Anadolu Agency. 2018. "Turkish Jews Remember Being Welcomed in Ottoman Lands." Dailysabah.com. http://www.dailysabah.com/history/2018/08/04/turkish-jews-remember-being-welcomed-in-ottoman-lands.

Антовић, Ивана. 2007. „Опера 'Балканска царица' Дионизија де Сарна Сан Ђорђа настала у Котору 1890. године." *Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности* 27: 291–304.

Арсеновић, Аљоша. 2008. *Обредне пјесме древних Срба из Индије*. Београд: ИПА „Мирослав".

Бакић, Дарко. 2017. *Политика Црне Горе према Османском царству од Берлинског конгреса до Првог Балканског рата*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

„Балканска царица". 1886. Позориште бр. 27. Нови Сад: Српско народно позориште.

Barton, Simon. 2009. *A History of Spain*. Macmillan International Higher Education.

Beaudry, Pierre, and Irene Beaudry. 1997. "The Venetian Agents Deployed Against France." *Executive Intelligence Review* 24 (26): 36–38.

Batakoviċ, Dušan. 1994. "Ilija Garašanin's Načertanije: A Reassessment." *Balkanica* XXV (1). Belgrade: Institute for Balkan Studies.

Behrens-Abouseif, Doris. 2014. *Practising Diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and Material Culture in the Medieval Islamic World*. London and New York: IB Tauris.

Benveniste. 2023. "Benveniste." Wikipedia.org. https://en.wikipedia.org/wiki/Benveniste.

Богојевић, Милан. 2024. *Раде Пашић – енигма једног времена*. Београд: Прометеј.

Bosworth, Clifford. 2007. *Historic cities of the Islamic world*. BRILL.

Burzanović, Slavko. 2011. „Prva crnogorska željeznica – Slavko Burzanović." Montenegrina – Kulturna kapija Crne Gore; Vijesti. https://montenegrina.net/prva-crnogorska-zeljeznica-slavko-burzanovic/.

Бјађини, Антонело. 1983. „Односи Италије и Црне Горе у току првог светског рата (1914–1918)." *Историјски записи XXXVI* (1–2): 33–51. Титоград: Историјски институт СР Црне Горе.

Caccamo, Francesco. 2000. *L'Italia e la "Nuova Europa"*. Milano-Trento: Luni Editrice.

Carocci, Giampiero. 1969. *La politica estera dell'Italia fascista (1925–1928)*. Bari: Laterza.

Chisholm, Hugh, ed. 1911. "Palmerston, Henry John Temple, 3rd Viscount." *Encyclopædia Britannica*, vol. 20. Cambridge: Cambridge University Press.

Coleto, Jacobo. 1819. *Illyrici Sacri, Tomus octavus*.Venetiis: Sebastianum Coleti.

Ћоровић, Владимир. 1933. *Историја Југославије*. Београд: Народно дело.

Defter-i mufassal-i vilayet-i Vlk, sene 859. 1455. Monumenta Turcica historiam Slavorum Meridionalium illustrantia: Defteri 1–2 / Oblast Brankovića: opširni katastarski popis iz 1455. godine. Hadžibegić, H. et al. (ur.) Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1972.

Драгнић, Алекса. 1994. *Србија, Никола Пашић и Југославија*. Београд: Народна радикална странка.

Драшковић, Бојан. 2025. *Аутоколонизација и САНУ*. Обреновац: Гутенбергова галаксија.

Ђурић, Вељко и Миличко Мијовић. 1993. *Илустрована историја четничког покрета*. Београд: Народна књига, Сезам; Земун: Алфа.

Fischer, Louis. 1926. *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum*. New York: International Publishers.

Fox, Frank. 1915. *The Balkan Peninsula*. London: A. and C. Black Ltd.

Fromkin, David. 1989. *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York: Henry Holt & Company LLC.

Fugger family. n.d. "Fugger Family." Wikipedia.org. https://en.wikipedia.org/wiki/Fugger_family.

Гаћиновић, Радослав. 2019. „Прва Призренска лига као путоказ политичког насиља над Србима у Старој Србији." *Војно дело* 72 (3): 326–341. DOI: 10.5937/vojdelo1903326G.

Гросул, Владислав. 2014. *Молдавское движение до и йосле образования Румынии (1821–1866 іі.)*. Кишинев: Ассоциация историког и политологов „Pro-Moldova", 166–175.

Gounaris, Basil. 2021. "Does Greece Belong to the West? Reassessing Greek Anti-Westernism in the Twentieth Century." *Balkan Studies* 54: 243–277.

Harisse, Henry. 1888. *Cristopher Columbus and the Bank of Saint George*. London: Chiswick Press, New York: Privately Printed.

Heaton-Armstrong, Duncan. 2005. *The Six Month Kingdom: Albania 1914*. London: IB Tauris.

Heck, Gene. 2006. *Charlemagne, Muhammad, and the Arab Roots of Capitalism*. Walter de Gruyter.

Heck, Gene. 2007. *When worlds collide: exploring the ideological and political foundations of the clash of civilizations*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Hornby, Edmund. 1878. *The Eastern Question: A Scheme for the Future Government of Bulgaria*. London: Eastern Question Association.

Hrabak, Bogumil. 1979. "Ideje o arbanaškoj autonomiji i nezavisnosti 1876–1880. godine." *Istorijski časopis* 25–26 (1978–1979). Beograd: Istorijski institut, Prosveta.

Inalcik, Halil. 2002. "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation." In *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History, Fifteenth Through Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy. New York: Syracuse University Press.

Ingle, Harold. 1976. Nesselrode and the Russian Rapprochement with Britain, 1836–1844. Berkeley: University of California Press.

Ивић, Алекса. 1926. „Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима 1740–1880." *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа III*. Београд: Српска краљевска академија.

Kačić-Miošić, Andrija. 1864. *Razgovori ugodni naroda slovinskog*. Zadar: Bratja Battara.

Kapisoda, Ljubomir. 1998. "Ugovor o prodaji manastira Stanjević". *Stanjević: Manastir Stanjevići*. Cetinje: CNB "Đurđe Crnojević". https://www.scribd.com/document/219195721/Ugovor-o-prodaji-

manastira-Stanjevi%C4%87i-1839-godine.

Karim, Muhammad. 2023. "Drawing a 'Geopolitics' of Medieval Middle East: Political Alliance and Rivalry among Islamic Caliphates, the Mongols, and the European Kingdoms." *Al-Jāmi'ah: Journal of Islamic Studies* 61 (2): 267–296. DOI: 10.14421/ajis.2023.612.

Карличић, Миљкан. 2021. „Осврт на историјат српско-британских односа." *Безбедност* 2: 45–68. DOI: 10.5937/bezbednost2102057K.

Казимировић, Васа. 2019. *Никола Пашић и његово доба: 1845–1926 Књига Друга*. Београд: Прометеј.

Kellogg, Frederick. 1995. *The Road to Romanian Indepence*. West Lafayette: Purdue University Press.

Килибарда, Весна. 1990. „О једном мало познатом преводиоцу фрагмената из пјесничког дјела Петра II Петровића и Николе Првог Петровића на италијански језик". *Историјски записи* 1990/3–4. Подгорица: Историјски институт Црне Горе. 101–107.

Kohen, Eli. 2007. *History of the Turkish Jews and Sephardim: Memories of a Past Golden Age*. Lanham: University Press of America.

Kostić, M. 1940. „Iz istorije Srba u Novopazarskom sandžaku posle Berlinskog kongresa 1878." *Glasnik Skopskog naučnog društva* 21: 93–108. Skoplje: Srpsko naučno društvo.

Kondis, Basil. 1989. "The Northern Epirus Question during the First World War." *Balkan Studies* 30 (2): 333–349. Thessaloniki: The Institute for Balkan Studies.

Кунчер, Драгана (ур.). 2009. *Gesta Regum Sclavorum* 1. (Критичко издање и превод Д. Кунчер). Никшић: Манастир Острог; Београд: Историјски институт.

LaRouche, Lyndon Jr. 2023. "The Attack to Which Karl Marx Could Not Have Replied! Dr. Karl Marx Refuted Introduction: Marx's Capital Since 1869." *EIR 50* (25): 26–33.

Leoni, Aron. 2005. *The Hebrew Portuguese Nations in Antwerp and London*. KTAV Publishing.

Longo, Stefania. 2004. *Culture, Tourism and Fascism in Venice 1919–1945*. PhD Dissertation. London: University College London.

Magoulias, Harry. 1975. *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks: An Annotated Translation of Historia Turco-Byzantine*. Detroit: Wayne State University Press.

Michailidis, Iakovos. 1996. "Minority Rights and Educational Problems in Greek Interwar Macedonia: The Case of the Primer 'Abecedar.'" *Journal of Modern Greek Studies* 14 (2): 329–343. DOI: 10.1353/

mgs.1996.0025.

Milich, Peter. 2000. "Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes." *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14 (1): 29–40.

Милојевић, Милош. 1872. *Одломци историје Срба*. Београд: Државна штампарија Београд.

Митровић, Андреј. 2011. *Продор на Балкан и Србија у плановима Аустроугарске и Немачке 1908–1918*. Београд: Завод за уџбенике.

Montagnoli, Corrado. 2019. "From the Adriatic to the Black Sea: The Italian Economic and Military Expansion Endeavour in the Balkan-Danube Area." *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej* 8: 117–137. https://doi.org/10.18778/2300-0562.08.07.

Noailles, Francois de. 1558. *Charriere, Negociations, II*. Venezia: de la Vigne.

Nikčević, Milorad. 2009. *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima: U duhovnim prostorima Crne Gore / Boke Kotorske*. Osijek: HCDP Croatica – Montenegrina RH: CKD Montenegro Montenegrina.

Ономос, Константинос. 1828. *Опыт о ближайшем сродстве языка славяно-россійскаго с греческим*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук.

*О писании впредь Генваря с 1 числа 1700года во всех бумагах лета от Рождества Христова, а не от сотворения мира (Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. 1830. Том III* (1689–1699 гг.). № 1735. СПб: Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии.

Ottewill-Soulsby, Samuel. 2019. "ʿAbbāsid–Carolingian Diplomacy in Early Medieval Arabic Apocalypse". *Millennium* 16 (1): 213–231. DOI: 10.1515/mill-2019–0011.

Öztan, Ramazan Hakkı. 2024. "When Emmanuel Carasso Turned Italian: A Biography of Extraterritoriality and Questions of Nationality in the Ottoman Empire." *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* LXIII: 309–340.

Palliser, Fanny Bury. 1870. *Historic Devices, Badges, and War-cries*. London: Sampson Low, Son & Marston.

Pearson, Owen. 2006. *Albania in the Twentieth Century, A History: Volume II: Albania in Occupation and War, 1939–45*. London: I. B. Tauris.

Petroff, Lilian. 1995. *Sojourners and Settlers: The Slav-Macedonian Community in Toronto to 1940*. Toronto: University of Toronto

Press.
Popović, Olivera. 2015. *Italijanski putopis XIX vijeka o Crnoj Gori*. Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.
Поповић, Васиљ. 1940. *Европа и српско питање у периоду ослобођења (1804–1914)*. Београд: Геца Кон А. Д.
Prousis, Theophilus. 2008. *British Consular Reports from the Ottoman Levant in an Age of Upheaval, 1815–1830*. Istanbul: Isis Press.
Радосављевић, Недељко В. 2016. „Писмо Јеврема Обреновића кнезу Милошу о разговорима са београдским Везиром јануара 1828." *Гласник* бр. 50. Ваљево: Историјски архив. 152–165.
Радуловић, И. 1939. „Краљ Бодин". *Зетски гласник* 11/807.
Раич, Јован. 1794. *Историа разних славенских народов, наипаче Болгаров, Хорватов и Сербов*. Будим: Славено-србска печатња Краљевскаго всеучилишта венгерскаго.
Rastović, Aleksandar. 2012. "Edward Grey and the First Balkan War." *Journal of Social Sciences 27, Special Issue on Balkans: 161–168*. Isparta: SDU Faculty of Arts and Sciences.
Rodogno, Davide. 2006. *Fascism's European Empire: Italian Occupation During the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press.
Rohan, Padraic. 2015. *The Genoese Levantine Colonies at the Birth of Ottoman Imperial Power*. MA Thesis. Istanbul: Graduate School of Social Sciences, Şehir University.
Rudi, Fabrizio. 2018. *Le relazioni diplomatiche fra il Regno d'Italia e il Regno di Serbia all'inizio del XX secolo (1903–1912)*. Tesi dottorale. Facoltà di Scienze politiche, Sociologia e Comunicazione, Dipartimento di Scienze Politiche. Sapienza, Università di Roma.
Sarazani, Fabrizio. 1972. *L'Ultimo Doge: Vita di Giuseppe Volpi di Misurata*. Milan: Edizioni del Borghese.
Scheer, Tamara. 2013. "A Micro-Historical Experience in the Late Ottoman Balkans: The Case of Austria-Hungary in Sanjak Novi Pazar (1879–1908)." In *War and Nationalism: The Balkan Wars (1912–13) and Socio-Political Implications*, eds. Hakan Yavuz and Isa Blumi, 197–229. Salt Lake City: The University of Utah Press.
Schem, Alexander Jacob. 1878. *The war in the East. An illustrated history of the conflict between Russia and Turkey with a review of the Eastern question*. New York, Cincinnati: O., H. S. Goodspeed & co.; Boston: B. R. Sturges.

Schönhärl, Korinna. 2019. "Why Does a Prestigious Emission House Emit a Loan for a Peripheral State? The House of Rothschild and the Greek Guaranteed Loan of 1833." *Business History* 63 (4): 1–17. DOI: 10.1080/00076791.2019.1593373.

Segreto, Luciano. 2020. "Giuseppe Volpi. Il Grande Mediatore tra Istituzioni, Politica ed Economia." *Studi Storici* 4: 905–934.

Slišković, Slavko. 2005. „Strossmayer promicatelj europskog jedinstva". *Croatica Christiana periodica* 29 (56): 209–220.

Sotirović, Vladimir. 2007. *Creation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, 1914–1918*. Vilnius: Vilnius University Press.

Стеванчевић, Милан. 2012. „Синволи четворојеванђеља на капителима Српске Православне Цркве – Светог Апостола и еванђелисте Марка." *Док. 4. Српски календар*. Београд: Београдска школа Метеорологије.

Stoke, Gale. 1990. *Politics as Development: The Emergence of Political Parties in Nineteenth Century Serbia*. Durham: Duke University Press.

Stošić, Sanja. 2021. *Kolonijalna politika Španije: Filipini kao studija slučaja*. Beograd: Institut za političke studije.

*Свети Сава у Руском царском летопису*. 2012. Увод и превод М. Витезовић. Београд: Завод за уџбенике.

Šarkić, Srđan. 2015. „Ruski projekti državnog uređenja ustaničke Srbije: Treći deo – Saveti kneza Prozorovskog." *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 2: 417–430. DOI: 10.5937/zrpfns49-8759.

Šidak, Jaroslav. 1973. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća. Rasprave i članci* 2. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu.

Шер, Тамара. 2013. „Први балкански рат у виђењима аустроугарске штампе на немачком језику". У *Балкански ратови 1912/1913: Нова виђења и тумачења / The Balkan Wars 1912/1913: New Views and Interpretations*. ур. Срђан Рудић и Миљан Милкић. 277–291. Београд: Институт за стратегијска истраживања, Историјски институт.

Шуљагић, Сања. 2012. *Заснивање српског националног идентитета: политички и културни аспекти развоја села у Србији*. Београд: Институт за политичке студије.

Шуљагић, Сања. 2023. „Значај реке Дунав у дефинисању идентитета српског народа." У *Европа и Дунав – Дунав у геополитичким стратегијама европских држава*, ур. Зоран Милошевић и Миша Стојадиновић, 295–324. Београд: Институт за политичке студије. https://doi.org/10.18485/ips_evr_dunav.2023.ch19.

Шуљагић, Сања. 2024. „О занемарености додирних одредница у српском и бугарском идентитету." У *Српско-бугарски односи – питања сарадње и перспектива*, 85–104. Београд: Институт за политичке студије. https://doi.org/10.18485/ips_srbg.2024.ch3.

Talbott, Strobe. 2009. *The Great Experiment: The Story of Ancient Empires, Modern States, and the Quest for a Global Nation*. New York: Simon and Schuster.

Tardy, Lajos. 1978. *Beyond the Ottoman Empire: 14th—16th Century Hungarian Diplomacy in the East*. transl. Boris, J. Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata.

Tašković, Marko. 2016. „Bitka za Trepču: Zašto je rudnik na Kosovu poslednja balkanska jabuka razdora." Blic. https://www.blic.rs/vesti/drustvo/bitka-za-trepcu-zasto-je-rudnik-na-kosovu-poslednja-balkanska-jabuka-razdora/8ndhrcn.

Thomas, Nigel. 2001. *Armies in the Balkans 1914–18*. Osprey Publishing.

Толева, Теодора. 2012. *Влиянието на Австро - Унгария за създаването на албанската нация 1896–1908*. София: Ciela.

Толева, Теодора. 2016. *Утицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*. Београд: „Филип Вишњић"; Институт за европске студије.

Tomasevich, Jozo. 2001. *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration*. Stanford (Ca): Stanford University Press.

Tsoucalas, Constantine. 1969. *The Greek Tragedy*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Videnović, Milan. 2023. "The Outbreak of the First Balkan War and the Italo-Turkish Peace Negotiations in Lausanne in 1912." *Balcanica* 54: 103–128. DOI: 10.2298/BALC2354103V.

Vidmar, Luka. 2009. *Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerodne korespodence Žige Zoisa*. Disertacija. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij.

Време. 1925. „Петнаест хиљада грађана скупљених на митингу протествују против грчких насиља над нашим живљем". 28. децембра 1925. *Време* бр. 1447.

Вујовић, Димо. 1968. *Књегиња Даринка - политичка активност: прилог историји Црне Горе 1855 – 1867*. Цетиње: Одод.

Wallace, Donald Mackenzie. 1911. „Gorchakov s.v. Prince Gorchakov, Alexander Mikhailovich". In *Encyclopædia Britannica* Vol. 12 (11th ed.). ed. Hugh Chisholm. 246–247. Cambridge: Cambridge

University Press.
Wasserstein, David. 1995. "Jewish élites in Al-Andalus", *The Jews of Medieval Islam: Community, Society and Identity*, ed. Daniel Frank. Leiden: Brill.
Welser family. n.d. "Welser Family." Wikipedia.org. https://en.wikipedia.org/wiki/Welser_family.
West-Harling, Veronica. 2020. *Rome, Ravenna, and Venice, 750–1000: Byzantine Heritage, Imperial Present and the Construction of City Identity*. Oxford University Press.
Wood, Alfred. 1964. *A History of the Levant Company*. London: Frank Cass & Co., Psychology Press.
Zoller, Martin. 1978. "O odnosu J. J. Štrosmajera prema Crnoj Gori." *Istorijski zapisi* XXXI (LI) 1–2: 175–197.
Zolo, Danilo. 2002. *Invoking Humanity: War, Law, and Global Order*. London; New York: Continuum International Publishing Group.

***Sanja Šuljagić****

*Institute for political studies, Belgrade*

## ON THE IMPACT OF EASTERN CRISIS ON THE FORMATION OF MODERN STATE ENTITIES ON THE BALKAN PENINSULA**

**Resume**

In this paper author analyzed causes of geopolitical transformation of south-eastern Europe and formation of modern state entities on the Balkan peninsula during nineteenth and twentieth centuries. In this context the author analyzed the causes and methods of disintegration of traditional identities of the Balkan peoples and states and their substation by new national identities and state entities on the Balkan peninsula in the abovementioned period. In last chapter of the paper the author analyzed geopolitical factors that had caused the formation of modern states of Crna Gora and Albania, underlining colonial ideology of representatives of modern Austro-Hungarian and Italian states directed to this particular territory of the Balkan peninsula in question. The research was focused on the geopolitical constellation in the time of the Balkan wars, which was the blueprint for the causes and consequences of extermination of Serbian national identity following the formation of modern state entities on the Balkan peninsula in the period of the Eastern crisis.

**Keywords**: modern Serbia, modern Crna Gora, modern Albania, Balkan wars, Eastern crisis, modern Italy.

* E-mail address: sanja.suljagic@ips.ac.rs. ORCID: 0009-0008-9295-5408. Institute for Political Studies, Belgrade, Serbia.

** The paper was written as part of the project "The Great Eastern Crisis and the Slavic World: Historical, Political and Cultural Aspects", organized by the Historical Archive "31 January", Vranje and the Institute for Political Studies, Belgrade, funded by the Ministry of Culture of the Republic of Serbia.